

Mâtürîdî'ye Göre Sahâbenin Rivâyet Uydurmasının İmkânı*

Erdoğan, Tunahan. "The Possibility of the Companions Fabricating Narrative According to al-Mâtürîdî". *Mütefekkir* 11/22 (2024), 463-484.

Yusuf Karatay

Öz

Sünnî ekollerce benimsenen kurala göre sahâbe hadis naklinde âdil kabul edilmiştir. Ehli Re'y Hanefî ekolünün önemli bir temsilcisi olan Mâtürîdî (ö. 333/944) ise Peygamber'le karşılaşan herkesin aktardığı rivâyetlere uymanın gerekli olmadığını ifade etmektedir. Çünkü bu kimselerden bazılarının rivâyet uydurabilmesi mümkündür. Peygamber'le karşılaşan kimselerden oluştukları için Mâtürîdî'nin ifadelerinin kapsamına sahâbe de girmektedir. Hadis ilmi açısından önemli sorunları beraberinde getiren bu yaklaşım, olduğu şekliyle kabul edildiği takdirde aynı zamanda bir bütün olarak dini bilginin güvenilirliğini de tartışmaya açmaktadır. Ayrıca Mâtürîdî, sahâbeden Fâtıma bint Kays'ın yalan söylemiş olabileceği anlamını içeren bir rivâyeti sahih kabul ederek istidlâlde bulunmaktadır. Çalışmanın hipotezi bu iki delile dayalı olarak Mâtürîdî'ye göre sahâbenin hadis uydurmasının mümkün ve muhtemel olduğu düşüncesidir. Diğer taraftan onun sahâbeyi tazim ve tebci eden, onların rivâyetlerine uymanın vacip olduğunu beyan eden çok açık ifadeleri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Mâtürîdî'nin sahâbe hakkındaki olumlu kanaatleri çerçevesinde söz konusu hipotezin geçersizliğini ortaya koymaktır. Her ne kadar ilgili ifadeleri bağımsız ve tek başına değerlendirildiğinde sahâbenin de rivâyet uydurabileceği şeklinde bir anlam taşısa da sahâbe hakkındaki genel kanaatiyle birlikte ele alındığında Mâtürîdî'nin ashâbın adâleti konusunda sünnî mezheplerle aynı çizgide durduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre Mâtürîdî hadisçilerin değil, üstülcülerin sahâbe tanımını esas almakta, söz konusu kimselerle müâfıkları ve Peygamber'le çok fazla zaman geçirmemiş avam tabakasından bazı kimseleri kastetmektedir. Her durumda ilgili kimseler Mâtürîdî tarafından sahâbe kapsamına ve tanımına dâhil edilmemekte, ifadeleri arasında ilk bakışta göze çarpan çelişki böylece

* Her ne kadar orijinal metinde "Hadith" kelimesi yerine "Narrative" ifadesi kullanılsa da "Hadis Uydurma" ifadesinin kullanımı da tercih edilebilir. Zira "rivâyet uydurma"dan ziyade "hadis uydurma" ifadesinin kullanımı daha yaygındır.

Bu çalışmadaki çevirilerde karma (mixed) bir yöntem benimsenmiştir. Temel olarak metne sadık (literal/source-oriented) yaklaşım esas alınmış, ancak anlamın Türkçe akademik söylem içinde doğal biçimde aktarılması için anlam merkezli (semantic/sense-for-sense) stratejiler de kullanılmıştır. Çeviri sürecinde Mâtürîdî'nin kavramsal üslubu ve ilmi terminolojisi korunmuş; Türkçe akademik dilin doğallığı özellikle gözetilmiştir. Klasik terimler bağlama göre ya Arapça aslı şekliyle ya da yerleşik Türkçe karşılığıyla verilmiştir. Böylece metnin hem ilmi bağlamı hem de anlam bütünlüğü muhafaza edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, yusufkaratay@karabuk.edu.tr
Assistant Professor, Karabuk University, yusufkaratay@karabuk.edu.tr TÜRKİYE

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Yazar Erdoğan, Tunahan. "Mâtürîdî'ye Göre Sahâbenin Rivâyet Uydurmasının İmkânı". çev. Yusuf Karatay. *Mutalaa* 5/2 (Aralık 2025), 136-153.

ORC ID: orcid.org/0000-0002-5304-9575
ROR ID: ror.org/04wy7gp54
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.18110598

Geliş tarihi: 13.10.2025
Kabul tarihi: 09.11.2025

giderilmiş olmaktadır. Araştırma Mâtürîdî'nin sahâbe hakkındaki açıklamalarıyla sınırlı tutulmuş ve çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Rivâyet Uydurma, Sahâbe, Sahâbenin Adaleti, Yalan.*

The Possibility of the Companions Fabricating Narrative According to al-Mâturîdî**

Abstract

According to the principle adopted by the Sunnî schools of thought, the Companions were considered trustworthy in transmitting hadith. al-Mâturîdî (d. 333/944), a prominent representative of the Ahl al-Ra'y within the Hanafi school, asserts that it is not obligatory to adhere to the narrations of everyone who encountered the Prophet. Because it is possible that some of these people may have fabricated a narration. Since they were individuals who encountered the Prophet, the Companions are also encompassed within the scope of al-Mâturîdî's statements. This approach, which raises important problems for the science of hadith, if accepted as it is, also calls into question the reliability of religious knowledge as a whole. Furthermore, al-Mâturîdî accepts a narration that implies that the companion Faṭimah bint Qays may have lied as authentic and uses it as evidence. Based on these two pieces of evidence, the study hypothesizes that according to al-Mâturîdî, it is both possible and probable for the Companions to fabricate hadith. On the other hand, he has very clear expressions of praise and admiration for the Companions and declares that it is obligatory to follow their narrations. The aim of this study is to reveal the invalidity of the hypothesis in question within the framework of al-Mâturîdî's positive opinions about the companions. Although his individual statements might suggest that the Companions could fabricate narrations, when considered alongside his general views on the Companions, it becomes evident that al-Mâturîdî aligns with the Sunnî sects on the trustworthiness of the Companions. According to the findings of the research, al-Mâturîdî adopts the definition of the ṣaḥāba proposed by the methodologist (uṣūliyyūn), rather than the hadith scholars, referring to the hypocrites and some ordinary individuals who had limited interaction with the Prophet. In any case, al-Mâturîdî does not include them in the scope and definition of the ṣaḥāba, and the apparent contradiction between his statements is resolved. The research was limited to al-Mâturîdî's explanations about the companions, and the document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was employed in the study. Text ...

Keywords: *Hadith, Fabricating Narrative, Companions, The Trustworthiness of the Companions, Lie.*

Giriş

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arkadaşları ve kendisine gönderilen vahyin ilk muhatapları olan sahâbîler, Sünnî mezhepler tarafından hadis rivâyetinde âdil kabul edilmişlerdir. Hadis

** Although the original text uses the term "Narrative" instead of "Hadith", the use of the expression "fabricating hadith" may also be preferred. This is because the phrase "fabricating hadith" is more commonly used than "fabricating narrative" in academic and traditional Islamic literature.

In this study, a mixed translation method has been adopted. The translation primarily follows a literal / source-oriented approach; however, semantic / sense-for-sense strategies have also been applied to ensure that meanings are conveyed naturally within the Turkish academic discourse. The conceptual tone and scholarly terminology of al-Mâturîdî have been carefully preserved, while maintaining the natural flow of Turkish academic language. Classical terms are presented either in their original Arabic form or in their established Turkish equivalents, depending on the contextual appropriateness. Thus, both the scholarly context and semantic coherence of the original text have been retained.

literatüründe “Bütün sahâbiler adildir (الصحابه كلهم عدول)”¹ ifadesiyle kural hâline getirilen bu yaklaşım, onların Hz. Peygamber adına hadis uydurmadıklarını vurgulamaktadır. Bu nedenle, rivâyetlerin tenkidinde sahâbe tabakasındaki râvilerin adaletinin incelenmesi, değerlendirme dışı bırakılmıştır.² Hanefîler de sahâbenin adaletinde hemfikirlerdir.³ Ancak Hanefî usulcülerine göre, Hz. Peygamber’le sadece bir kez görüşen, onunla irtibatı çok sınırlı olan veya ondan nadiren rivâyette bulunan kimseler, sahâbe tanımı ve kapsamına dâhil edilmemiş; bu kişiler meçhul râvi olarak değerlendirilmiştir.⁴ Öte yandan, sahâbe tanımında Hanefîlerle aynı görüşü paylaşan Mu’tezile, fıska açıkça bilinenler dışında bütün sahâbileri adil kabul etmiştir.⁵

Hicrî 4./Milâdî 10. yüzyılda Semerkant’ın önde gelen Hanefî âlimlerinden biri olan Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî (öl. 333/944), günümüze ulaşan tefsir eseri *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’da, Sünnî yaklaşımın sahâbenin adaletine dair genel kabulüyle zıt biçimde anlaşılabilir bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamasında Mâtürîdî, Hz. Peygamber ile karşılaşan herkesin onlardan aktardıklarının mutlaka kabul edilmesi veya kendilerine uyulması gerekmediğini belirtir. Çünkü ona göre, bazı kimselerin Peygamber’i görmüş olmalarına rağmen onun adına rivâyet uydurmaları mümkündür. Mâtürîdî’nin ilgili ifadeleri şöyledir:

فإنما يبينها للخلق لئلا يتبعوا في الرواية كل من لقي النبي إذ قد يكون من أمثالهم اختراع الرواية والزأ السامعين الأمور المعتادة من الرسل ورد ما لا يوافق ذلك من الرواية ولذلك أبطأ أصحابنا خبر الخاص فيما يُبلى به العام

¹ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta’dîl* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsîl-Arabî, 1271/1952), 1/7; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî’âb fi ma rifeti’l-aşhâb* thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1415) 1/129; İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ma’rifetü envâ’i ’ulûmü’l-ḥadîs* thk. Nûreddîn İtr (Suriye: Dâru’l-Fıkr, 1406/1986), 1/295; Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr li-ma rifeti süneni’l-beşîri’n-nezîr* thk. Muhammed Osman el-Huşt (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1405/1985), 50, 92; Süyûtî, *Tedribü’r-râvi fi şerhi Takrîbi’n-Nevâvî* thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (b.y.: Dâru Taybe, ts.), 1/234, 375, 2/674; Enbiya Yıldırım, “Ashâbın Adaletinin Akli Temelleri” *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe - II - Sahâbe ve Rivâyet İlimleri* - (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 51-67.

² Sem’ânî, Ebû’l-Muzaffer, *Ḳavâṭı’u’l-edille fi’l-uşûl* thk. Muhammed Hasen eş-Şâfiî (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1418/1999), 1/342, 385; Şîrâzî, Ebû İshâk, *et-Tebşîra fi uşûli’l-fıkh* thk. Muhammed Hasen Heyto (Dimaşk: Dâru’l-Fıkr, 1403), 329. Her ne kadar kaynaklarda Hz. Peygamber’in ya da sahâbeden bir kısmının diğer bazı sahâbileri tekzîb ettiklerine dair birtakım rivâyetler bulunsa da araştırmalar neticesinde söz konusu tekzîb ifadelerinin çoğunun hadis rivâyetinde “kasten yalan söyleme” anlamında kullanılmadığı tespit edilmiştir. Buna göre ilgili ifadeler râvinin kanaatinin, fetvasının ya da icthâdının “hatalı” olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Rivâyetlerin bir kısmında ise aktarılan haber kişisel kanaate dayanılarak tekzîb edilmekle birlikte aslında haberin doğru nakledildiği anlaşılmıştır. Yalan söyleme anlamı taşıyan yalnızca birkaç rivâyet ise öfke ve kızgınlık gibi insani nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bünyamin Erul, “Sahâbe Döneminde “Tekzîb” ve Tekzibin Mahiyeti Rivâyetlerdeki Tekzîb İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 455-489.

³ Serahsî, Şemsüleimme, *Uşûlü’s-Serahsî* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 1/344, 359; Pezdevî, Ebû’l-Usr, *Uşûlü’l-Pezdevî* (Karaçi: Matbaatü Câvid Berîs, ts.), 151; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr fi şerhi Uşûli’l-Pezdevî* (b.y.: Dâru’l-Kütübîl-İslâmî, ts.), 2/364-365, 3/4.

⁴ Mutlu Gül, “Erken Dönem Usul Eserleri Çerçevesinde Hanefî Fukahasının Sahâbe Algısı”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - IV* ed. Ümit Güneş (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2013), 4/1010.

⁵ Hüseyin Hansu, “Mu’tezile’de Sahâbe Algısı”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe - Sahâbe Kimliği ve Algısı* - ed. M. Abdullah Aydın (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 488-490.

"Allah, insanlara bunu [Süleyman kıssasını], peygamberle karşılaşan herkesin [peygamberden] rivâyet ettiklerine uymamaları için açıklamıştır. Çünkü [peygamberle karşılaşan] bu gibi insanlardan bazıları rivâyet uydurabilir, peygamberlerin [gündelik olarak] yaptıkları sıradan şeyleri dahi muhataplarına zorunlu kılabilir ve buna aykırı olan rivâyetleri reddedebilirler. İşte bundan dolayı ashâbımız, yaygınlığı sebebiyle herkesin bildiği düşünülen olaylarda (umûmü'l-belvâ) haber-i hâssı geçersiz saymışlardır."⁶

Mâtürîdî'nin bu ifadeleri, Bakara Sûresi 102. âyetin tefsiri bağlamında geçmektedir. Söz konusu âyetin meali şöyledir:

"Onlar (Yahudiler) Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında şeytanların söylediklerine uydular. Hâlbuki Süleyman kâfir değildi, fakat şeytanlar insanlara sihri ve Bâbil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğreterek kâfir olmuşlardı. Hâlbuki bu ikisi 'Biz sadece fitneyiz, sakın (sihir ve büyü yaparak) inkâr etme!' demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. Böylece bu ikisinden kişi ile karısının arasını ayırarak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onlar kimseye zarar veremezlerdi. Kendilerine zarar verecek, hiç faydalı olmayacak şeyler öğreniyorlardı. And olsun ki onu satın alanın ahiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi!"⁷

İlgili âyetin Mâtürîdî tarafından yapılan açıklamasına göre, Yahudiler, şeytanlar tarafından yazılan, okunan veya rivâyet edilen büyülere tâbi olmuş, bunları Süleyman'dan aldıklarını iddia etmiş ve eğer bu büyüler küfür sayılıyorsa Süleyman'ın da kâfir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Allah ise onların bu iddialarını Kur'ân'da reddetmiş ve şeytanların insanlara sihir öğrettikleri için kâfir olduklarını, onlara inanıp yazdıklarına veya öğrettiklerine uyanların da kâfir olduklarını beyan etmiştir. İbn Abbâs'a (ö. 68/687-88) göre bu âyetin nüzul sebebi şudur: Süleyman'ın vefatından sonra şeytanlar, onun emriyle yazılmış olan ve tahtının altına gömülmüş bulunan kitapları çıkarıp her satır arasına sihir, küfür ve yalanlar ekleyerek, "İşte Süleyman'ın uyguladığı budur!" demişlerdir. Bunun üzerine bazı cahil kimseler Süleyman hakkında kötü sözler söyleyip onu küfürle itham etmişler; ancak âlimler bundan sakınmışlardır.

Bir diğer görüşe göre, sihir içeren bu kitaplar şeytanlar tarafından yazılmış, halk arasında yayılmış ve öğretilmiştir. Süleyman bunu duyunca kitapları incelemiş, insanların bunları öğrenmesini uygun bulmadığı için tahtının altına gizlemiştir. Süleyman öldüğünde şeytanlar kitapları çıkarıp insanlara öğretmiş ve "Bunlar, Süleyman'ın kendine sakladığı bilgilerdir." demişlerdir. Bu âyetle Allah, Süleyman'ın bu konudaki masumiyetini ilan etmiştir. Üçüncü bir görüşe göre ise Süleyman öldükten sonra insanlar arasında bazı hastalıklar ve acılar baş göstermiş; halk, "Eğer Süleyman hayatta olsaydı, bunlara bir çare bulurdu." demiştir. Bunun üzerine şeytanlar, içinde sihir bulunan bazı kitaplar yazıp evlere yerleştirmiş, ardından onları çıkarıp "Bunlar Süleyman'ın yazdığı kitaplardır." demişlerdir.⁸ Bu rivâyetleri naklettikten sonra Mâtürîdî, çoğu zaman yaptığı gibi bunlar arasında bir tercihte bulunmaz. O, olayın nasıl gerçekleştiğinin bilinmediğini, yalnızca Yahudilerin peygamberlerin kitaplarını terk edip şeytanların kitaplarına ve onların davet ettikleri sihre yöneldiklerini belirtir.

⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1/190.

⁷ el-Bakara 2/102.

⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/188-190.

Bununla birlikte, zikredilen teorik açıklamalara ek olarak, Te'vilât'ta yer verdiği somut bir rivâyetin metninde kullandığı bazı ifadeler, Mâtürîdî'ye göre sahâbenin hadis rivâyetinde yalan söylemesinin mümkün olabileceğini de ima etmektedir. Rivâyete göre, kocası tarafından boşanmış olan Fâtıma bint Kays (ö. 54/674 [?]), Hz. Peygamber'in kendisi hakkında ne nafaka ne de mesken (suknâ)⁹ yönünden bir hüküm verdiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer (ö. 23/644), "Biz, doğru mu yoksa yalan mı söylediğini bilmediğimiz bir kadının sözü sebebiyle Rabbimizin kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk etmeyiz. (لا ندع كتاب ربنا وسنة نبينا بقول امرأة لا ندري أصدقت أم كذبت)." demiştir.¹⁰ Mâtürîdî'nin nakledip sahih kabul ettiği bu rivâyet, yukarıda aktardığı açıklamalarla da uyumlu olarak, Fâtıma bint Kays'ın -Hz. Peygamber'i görüp onunla konuştuğu şüphesiz olmakla birlikte- yalan söylemesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Üstelik bu itham, Ömer gibi önde gelen bir sahâbi tarafından dile getirilmiştir.

Kelâm, fıkıh, tefsir ve usûl gibi birçok alanda otorite kabul edilen ve Ehl-i Sünnet'in itikat imamlarından biri olan Mâtürîdî'nin, yukarıda aktarılan ifadeleri sahâbeyi de kapsayacak şekilde yorumlandığında, Sünnî geleneğin sahâbe adaletine dair tutumu ve yaklaşımıyla örtüşmediği görülmektedir. Eğer bu ifadeler bu haliyle kabul edilirse, en azından bazı sahâbilerin adaletini ortadan kaldıran bir anlam ortaya çıkmaktadır. O halde Mâtürîdî, sahâbe adaleti konusunda Sünnî gelenekten farklı mı düşünmektedir? Bu soruya olumlu cevap verilirse, sahâbe tarafından aktarılan dinî bilginin -Kur'ân ve hadisler dâhil olmak üzere- güvenilirliği sorgulanacaktır. Eğer Mâtürîdî'nin sahâbe adaleti konusundaki görüşü Sünnî gelenekle aynıysa, o zaman yukarıda geçen ifadelerinde kimleri veya neyi kastettiğinin tespiti gerekir. Diğer taraftan, Mâtürîdî'nin naklettiği Fâtıma bint Kays'la ilgili olarak Hz. Ömer'in sözleri nasıl anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır?

Bu çalışma, yukarıdaki sorular çerçevesinde Mâtürîdî'nin sahâbe adaletine dair görüşünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sünnî düşüncenin sahâbe tanımı ve adaletine dair yaklaşımı kısaca ele alındıktan sonra, Mâtürîdî'nin sahâbe tasavvuru bütüncül bir biçimde belirlenmekte; ardından sahâbenin rivâyet uydurabileceği anlamı taşıyan ifadeleri ile Fâtıma bint Kays hakkında Hz. Ömer'in sözlerinin bu bütünlük içindeki yeri gösterilmektedir. Bu çalışmanın kaleme alınmasının temel nedeni, Mâtürîdî'nin ilgili ifadelerine atıfla, sahâbenin hadis uydurabileceğine inandığı yönünde sözlü iddialarla karşılaşmış olmamızdır. Ancak Mâtürîdî'nin sahâbenin hadis uydurabileceği görüşünü açıkça savunduğunu gösteren herhangi bir bilimsel yayına rastlanmamıştır.¹¹ Aslında Mâtürîdî'nin ilgili ifadeleri, bu tür iddialardan bağımsız olarak açıklığa kavuşturulması gereken bir meseledir.

Konuya girmeden önce, Mâtürîdî'nin haber teorisini ve haberlere yaklaşımını kısaca belirtmek faydalı olacaktır. Onun düşünce sisteminde haber iki kategoriye ayrılır: *mütevâtir* ve *âhâd*.¹² Her ne kadar mütevâtir haberlerin aktarıcılarında her birinin yalan

⁹ Fâtıma bnt. Kays'ın nafaka ve sukna konulu rivâyetleri hakkında kaleme alınan bir çalışma için bk. Hakan Tahtacı, "Fâtıma Binti Kays ve Rivâyetleri (Nafaka ve Sukna Meselesi)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/42 (Nisan 2022), 249-262.

¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15/232-233.

¹¹ Mâtürîdî'nin, Peygamber'i gören herkesin rivâyetine tabi olunmayacağını ve böyle kimselerin de rivâyet uydurabileceğini düşündüğüne dair bir çıkarım örneği için bk. Recep Köklü, *Hadis Usulünün Teşekkülünde Sosyo-Politik ve Sosyo-Kültürel Bağlam* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 437.

¹² Metavâtir: "O kadar çok güvenilir râvî tarafından nakledilen rivâyet ki, yalan söylemek için herhangi bir gizli işbirliği veya zorlama söz konusu olamaz." Ahmet Yücel, *Hadis Sözlüğü* (İstanbul:

söylemesi mümkün olsa da haberin tavâtür seviyesine ulaşmış olması, hepsinin doğruyu aktardığını gösterir. Bir haberin tavâtür seviyesine yükselmesi onun, kaynağından doğrudan işitilmiş gibi kabul edilmesini gerektirir. Bu nedenle, tıpkı duyular yoluyla elde edilen bilginin kesinlik ifade etmesi ve doğruluğunun araştırılmasına gerek olmaması gibi, güvenilir haber de kesinlik ifade eder ve doğruluğunun araştırılmasına gerek yoktur. Öte yandan, âhâd haberlerin aktarıcılarının yalan söylemesi mümkün olduğundan, bunların doğruluğu araştırılmak zorundadır. Bu araştırmanın sonucunda, gerekli şartları karşılayan âhâd haberler üzerinden hareket etmek mümkündür.¹³ Ancak, mütevâtir haberlerde olduğu gibi, bunların doğrudan kaynağıyla bağlantısı konusunda kesinlik söz konusu değildir.¹⁴ Buna göre Mâtürîdî aktarılan bilgiyi, kaynağı ne olursa olsun haber olarak kabul eder ve eğer haber mütevâtir değilse rivâyetin kabul şartlarını karşılayıp karşılamadığını inceler.

1. Sahâbe Tanımı ve Hadis Rivâyetindeki Konumları

Sahâbe tanımı konusunda bazı görüş farklılıkları bulunmakla birlikte,¹⁵ muhaddîsler genellikle Peygamber'i gören (ru'yet) veya onunla karşılaşan (likâ) ve iman etmiş olarak ölen¹⁶ herkesi sahâbe olarak kabul ederler.¹⁷ Yöntem ve amaç farklılıklarından kaynaklanan bazı nedenlerle, usûl ilmiyle uğraşan âlimler, sahâbe tanımı konusunda hadis âlimlerinden farklı bir yaklaşım sergilerler. Usûl âlimleri, Peygamber ile uzun süre beraber olmayı (mülâzeme) şart koşarlar.¹⁸ Bu yaklaşıma göre, Peygamber'i yalnızca zaman zaman görenler veya kısa bir süre için yanında bulunup hemen ayrılanlar sahâbe tanımı ve kapsamına dahil edilmezler.¹⁹

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), s. 164. Âhâd: "Tekil rivâyet. Bireyin nakli. Bireylerden gelen rivâyet. Yalnız rivâyet. Tekil haber, çok geniş şekilde nakledilmemiş hadis." Yücel, *Hadis Sözlüğü*, s. 239.

¹³ Mâtürîdî'nin haber teorisini ve âhâd haberlerin kabulü için öne sürdüğü şartları mukayeseli biçimde ele alan bir çalışma için bk. Tunahan Erdoğan, "İmam Mâtürîdî'nin Te'vîl ve Haber Teorilerinin Mukayesesi", *Turkish Academic Research Review*, 6/3 (Eylül 2021), 1053-1085.

¹⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* thk. Bekir Topaloğlu, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1438/2017), 85-86; a.mlf., *Te'vîlât*, 6/475.

¹⁵ Sahâbenin tanımı hakkındaki görüş ayrılıkları için bk. Irâki, Zeynüddin, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs* thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 4/78-89.

¹⁶ "Mümin olarak ölen" kaydı her ne kadar diğer tanımların içinde zımnen bulunsun da muhtemel itirazları ortadan kaldırmak için bazı âlimler tarafından sahâbenin tanımına dâhil edilmiştir. bk. Irâki, Zeynüddin, *Şerhu't-Tebsıra ve't-tezkire* thk. Abdüllatif el-Hümeym - Mâhir Yasin el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 2/120.

¹⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Şahîhu'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (b.y.: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 1426/2005), "Fadâilü ashâbi'n-nebi", 731; İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Muḳaddimetü İbni's-Salâh fi 'ulûmi'l-hadîs* thk. Abdullah el-Minşavî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010), 267; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar fi tavzîhi Nuḫbeti'l-fiker* thk. Salâh Muhammed Muhammed Avîda (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2012), 88; Süyûtî, *Tedrib*, 2/667.

¹⁸ Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıkh* thk. Halîl el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 2/172; Sem'ânî, *Ḳavâti 'u'l-edille fi'l-uşûl*, 1/392-393; İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, 267; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fi temyizi's-şahâbe* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/7.

¹⁹ Mâzerî, *İzâhu'l-maḫşûl min Burhâni'l-uşûl* thk. 'Ammâr et-Tâlibî (b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 482; Sehâvî, Şemseddin, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâki* thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Seniyye, 1424/2003), 4/99; Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*

Sünnî muhaddisler, sahâbeyi genel olarak Kur'ân'ın ve özellikle Peygamber'in sözlerinin rivâyetinde âdil kabul etmişlerdir. Bu noktada, fitne olarak adlandırılan iç karışıklıklara ve savaflara karışanlarla karışmayanlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Öyle ki Bakara Sûresi'nin 143. âyetindeki "vasa'at" terimi "udûl" kelimesiyle açıklanmıştır.²⁰ Sahâbenin âdil oluşunu araştırmaya gerek olmamasının dayanağı, onları tezkiye eden bazı âyet²¹ ve hadislerin²² yanında onların, dinin taşıyıcıları ve nakledicileri olarak görüldüğü şeklindeki aklî delillere de dayanır. Bu anlayışa göre, sahâbenin rivâyetleri hakkında herhangi bir şüphe, İslam dininin yalnızca Peygamber dönemiyle sınırlanmasına ve sonraki dönemlerde geçersiz hale gelmesine neden olacaktır.²³

Sahâbe söz konusu olduğunda adâlet, onların Peygamber adına kasıtlı olarak yalan söylememesi ve adaletin gerektirdiği şartların onlar hakkında araştırılmasına gerek olmaması anlamına gelir.²⁴ İnsan olarak sahâbenin hadisleri rivâyet veya anlama konusunda bazı hatalar yapması mümkündür. Bunlar, zabt kapsamındaki meseleler olarak değerlendirilir.²⁵

Yukarıda bahsedilen iki farklı sahâbe yaklaşımından -muhaddisler ve usûlcü âlimler tarafından benimsenen- Mâtürîdî'nin hangisini tercih ettiğine dair kesin bir tanım mevcut değildir. Sahâbilere yaklaşımı genel olarak hepsinin saygı ve hürmetle anılması gerektiği yönündedir. Ancak *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'da bazı meseleler hakkında yaptığı açıklamalar, bu konu hakkında güçlü bir tahminde bulunmayı mümkün kılar. Cuma Sûresi'nin 11. âyetinin inmesine vesile olan olayda, Hz. Peygamber hutbe verirken bir ticaret kervanının geldiğini duyan bazı kişiler mescidi terk ederek kervanı karşılamaya gitmişlerdir. Mâtürîdî, ilgili âyetin tefsirinde, sahâbilerden beklenmeyen bu tür bir davranışın nasıl mümkün olabileceğine cevap arar. Ona göre, bu davranışları sergileyenler, İslam'a yeni girmiş, Peygamber'in hitabını ve hutbesinin anlamını tam

(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 1-8; Nuri Tuğlu, "İmam Mâtürîdî'de Sahâbe Anlayışı", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefilik-Mâtürîdîlik-* ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017), 1/409-411.

²⁰ Süyûtî, *Tedrib*, 2/674. bk. Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (b.y.: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1414/1994), 3/257-258.

²¹ el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110, el-Hadid 57/10; el-Enbiyâ 21/101, el-Fetih 48/18, 29.

²² Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, "Şehâdât", 9; "Fadâilü ashâbi'n-nebi", 1; "Rikâk", 7; Müslim b. Haccâc, *Şahîhu Müslim*, thk. Muhammed b. Nizâr Temîm - Heysem b. Nizâr Temîm (Beirut: Dâru'l-Erkam, ts.), "Fadâilü's-sahâbe", 208-216.

²³ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn, *el-Burhân fi'uşûli'l-fık'h* thk. Abdülazîm ed-Dîb (Katar: y.y., 1399), 1/631-632; İbn Hazm, *el-İhkâm fi'uşûli'l-aḥkâm* thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 5/89-91. Kur'ân'ı ve İslâm'ın diğer hükümlerini sonraki nesillere ulaştıranlar sahâbe olduğu için hadis ilminde onları cerh edenlerin kendileri mecrûh kabul edilmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi'ilmî'r-rivâye* thk. Mâhir Yâsin el-Fahl (b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1432), 1/175; Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl* thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 19/96.

²⁴ Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl ilâ tahkîki'l-ḥaḳ min 'ilmî'l-uşûl* thk. Ahmed Azv İnâye (Dımaşk: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419/1999), 1/188.

²⁵ Bazı örnekler için bk. Zerkeşi, Bedreddin, *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethü 'Â'ise 'ale's-şahâbe* thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib, (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 1/61, 90, 143. Ayrıca bk. Bünyamin Erul, *Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yöneltiği Eleştiriler* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 1-215; H. Musa Bağcı, *Hadis Rivâyetinde Sahâbenin Kavrama ve Nakletme Sorunu* (Ankara: İlahiyât, 2004), 1-276; Alevî b. Hâmid b. Muhammed b. Şihâbüddîn, *'Adâletü's-şahâbe lâ testelzimü zabtahüm* (San'â: Dâru'l-Kütüb, 2013), 1-69.

olarak kavrayamamış tüccar kişilerdi. Mâtürîdî'ye göre, âyetin inmesine sebep olan bu kişiler toplumun önde gelen fertleri değildi ve onlarla yakın arkadaşlıkları (musâhabe) da yoktu. Hutbenin değerini ve hutbe veren kişiyi kavrayamayan, cahilliklerinden dolayı alt sınıftan, sıradan kişilerdi (وكانوا من سوقة القوم ومن سفلتها). Aslında o sırada mescidi terk eden önde gelen hiçbir sahâbe veya âlim yoktu. Benzer şekilde, görme engelli birinin mescide girip bir kuyuya düşmesine bazılarının güldüğü rivâyetinde²⁶ takınılan tutum da sahâbeden beklenmeyen bir davranıştır. Ancak bunlar önde gelen sahâbe değil, orada bulunan alt sınıftan bazı kişilerdi (من أتباع القوم وسفلتهم). Bu nedenle, davranışlarında şaşılacak bir durum yoktur.²⁷

Eğer Mâtürîdî'nin bu iki olayı naklederken kullandığı ifadelerle dikkat edersek, onlar hakkında "sahâbe" kelimesi yerine "kavm/kabile" kelimesini kullandığını görürüz. Bu kullanımın kasıtlı olduğu kabul edilirse, Mâtürîdî'nin usûlcüler gibi Peygamber'in yanında uzun süre bulunmamış olanları sahâbe olarak görmediği sonucuna varmak mümkündür. Nitekim Mâtürîdî, onların sahâbenin ileri gelenleriyle (dolayısıyla Peygamber ile de) arkadaşlık halinde olmadıklarını göstermek için "sahibû/suhbe" ifadesini kullanır (ولا صجبا أجتهم). Bu kelimenin anlamı, usûlcülerin kullandığı "lazemû/mülâzeme" kelimesi ile aynıdır. Mâtürîdî'nin bazı diğer ifadeleri de bu görüşü desteklemektedir. Örneğin, sahâbenin işleyebileceğini düşünmediği bazı olumsuz davranışları tarif ettiği bir yerde, onlardan bahsederken sadece "aşhâb" kelimesini kullanmaz; ayrıca özellikle "Peygamber ile beraber olan/ona eşlik eden sahâbiler..." (فأما أصحابه الذين صحبوه) ifadesini kaydeder.²⁸

Mâtürîdî'nin sahâbe tanımı konusunda hadis âlimlerinden ziyade usûlcülerin yaklaşımına daha yakın olduğunu gösteren bir diğer husus şudur: Mâtürîdî eserlerinde birçok hadisi dahil etmesine rağmen, o bir hadis nakledicisi değildir. Nitekim eserlerinde hadisleri nakletme amacıyla değil, onlardan hüküm ve kural çıkarma, kıyas yapma ve hikmetlerini açıklama amacıyla kullanır. Teknik olarak, Mâtürîdî'nin eserlerinde Peygamber'e kadar uzanan muttasıl (kesintisiz) isnâd mevcut değildir. Hadis kitaplarında Mâtürîdî'nin isnâdda bulunduğu bir hadis yoktur ve muhaddisler onu tabakât (biyografik eserler) eserlerine dahil etmemişlerdir.²⁹ Öte yandan, Mâtürîdî bir fakihdir³⁰ ve usûl âlimidir. Ayrıca kaynaklara göre, *Meâhizü's-şerâyi' fi usûli'l-fıkh* ve *Kitâbü'l-cedel fi usûli'l-fıkh*

²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/9, 4/100-104, 4/319; Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1386/1966), 1/161-171. Dârekutnî burada hadisin çeşitli tarihlerini vermekte, bazı râvîlere eleştiriler yöneltmekte ve mürsel olarak aktarılan rivâyeti doğru kabul etmektedir. Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyn: eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe ve ashâbih* (Kahire: er-Ravda li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1436/2015), 1/378, 381-382, 393, 398, 406.

²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15/163-165. Mâtürîdî'nin sahâbe tanımında usûlcülere yakın durduğuna dair bir değerlendirme için bk. Tuğlu, "İmam Mâtürîdî'de Sahâbe Anlayışı", 1/410-411.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/57-58.

²⁹ Tunahan Erdoğan, *İmam Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Hadis* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 2, 34, 72-76, 86-87, 181. Rivâyetlerin naklinde muttasıl sened zikretmeme tavrı Mâtürîdî'nin takipçileri tarafından da sürdürülmüştür. bk. Hüseyin Kahraman, *Maturidilikte Hadis Kültürü* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 47-54.

³⁰ *Te'vilât* nüshalarında Mâtürîdî'nin fikhî yönüne işaret eden çok sayıda "Kâle'l-fakih" ifadesi bulunmaktadır. Öğrencileri ve müstensihler tarafından eklenen bu ifadeler Mâtürîdî'nin fakih olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bazı örnekler için bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/127, 319; 2/52; 15/67, 152, 169.

adında iki usûl kitabı yazmıştır.³¹ Ancak bu iki eserin günümüze ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir. Alâüddîn es-Semerkandî (öl. 539/1144) de Mâtürîdî'nin hem usûl hem de fûrû' ilimlerinde derin bilgi ve otoritesine vurgu yapar.³² Sonuç olarak, genel yöntem ve bilgiyi belirleme/işleme konusunda usûlcülerin yaklaşımını benimseyen Mâtürîdî'nin sahâbe tanımı konusunda da onlarla paralel olması beklenebilir.

Ayrıca Mâtürîdî'nin sürekli olarak önde gelen sahâbiler ile diğerlerini ayırt ettiğini belirtmek gerekir. O, önde gelen büyük sahâbilerin sahâbe olarak statülerine zarar verebileceğini düşündüğü herhangi bir rivâyet veya tefsiri baştan reddeder. Ona göre, böyle olumsuz eylemler seçkin sahâbiler tarafından işlenmiş olamaz.³³

2. Mâtürîdî'nin Sahâbe Tasavvurunda Öne Çıkan Unsurlar

Bu başlık altında, Mâtürîdî'nin sahâbiler hakkındaki görüşlerini yansıtan unsurlar ele alınacaktır. Böylece Peygamber ile karşılaşan ve adına yalan uyduran kişiler hakkındaki ifadelerinin hangi bağlamda değerlendirilmesi gerektiğine dair genel bir çerçeve çizilmiş olacaktır.

2.1. Sahâbilerin Üstünlüğü

Klasik Sünnî literatür, genel olarak İslam ümmetinin diğer ümmetlere üstünlüğünü vurgular. Bu bağlamda sahâbilerin, peygamberlerden sonraki en üstün ve en hayırlı nesil olduğu ifade edilir.³⁴ Mâtürîdî'nin sahâbilerin üstünlüğü bağlamında değindiği konular arasında, doğrudan sahâbilerle hitap eden âyetlerin ve delâletlerin varlığı,³⁵ sahâbilerin Peygamber'e dini ikâme ve aktarma konusundaki destekleri,³⁶ Allah'ın Peygamber'e sahâbilerle istişare etme emri,³⁷ dini yaymak uğrunda çekilen sıkıntılar ve imanlarına bağlılıkları³⁸ yer alır. Ona göre, sahâbiler ilim bakımından da en üstün olanlardır. Allah tarafından Peygamber'in arkadaşları ve dinini sürdürecekt kişiler olarak seçilmiş özel kimselerdir.³⁹ Mâtürîdî'ye göre sahâbiler, takip edilmesi gereken önderlerdir. Müslüman topluluklar her zaman onları takip etmeye teşvik edilmiştir.⁴⁰ Sahâbilerle eşit bir konumda olmak mümkün değildir.⁴¹

Sahâbilerle ilgili fazilet söyleminin yanı sıra, Mâtürîdî bazı sahâbileri diğerlerine üstün görür ve dini konularda sahâbilerden aktarılan bilgileri kabul etme ve tercih etme

³¹ Semerkandî, Alâeddin, *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Medine Bölümü, 179), 1b; Kefevî, Mahmûd b. Süleyman, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* (Tahran: Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Milli, 87826), 180b-181a.

³² Semerkandî, Alâeddin, *Mizânü'l-usûl fî netâici'l-'ukûl* thk. Muhammed Zeki Abdülbirr (Katar: Metâbiu'd-Duha'l-Hadîse, 1404/1984), 3.

³³ bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/186-187, 13/363.

³⁴ Özellikle tasnif dönemi hadis kitaplarında bu görüşün bir uzantısı olarak sahâbenin faziletine dair bölümler ve başlıklar açılmıştır. bk. Buhârî, "Kitâbü fadâili ashâbi'n-nebi", "Bâbü fadâili ashâbi'n-nebi"; Müslim, "Kitâbü fadâili's-sahâbe".

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/47, 53-54.

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/52.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/458, 6/67.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/315-316.

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12/326.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/105.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/458-459.

açısından onları daha ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir.⁴² Yukarıda belirtilen görüşleri doğrultusunda, Mâtürîdî'nin sahâbileri klasik Sünnî literatürde olduğu gibi en üstün nesil olarak tanımladığı açıkça söylenebilir.

2.2. Sahâbilerin Vahye Şahitlik Etmeleri

Mâtürîdî, sahâbilerin vahye şahitlik ettikleri ve âyetlerin nüzûlüne yol açan olayları bildikleri için ayrıcalıklı bir konumda olduklarını belirtir. Onlar gözleriyle görmüş (mu'âyene) ve şahitlik etmiş (şehâdet) olduklarından, bir âyet hakkında yaptıkları açıklamalar, o âyetteki ilahi irade hakkında kesinlik sağlar. Bu bir nesne hakkında yalnızca duyu yoluyla (müşâhede) kesin bilgi sahibi olunabilmesi gerçeğine benzer. Bu nedenle sahâbilerin ifadelerine tefsir, fukahânın ifadelerine ise te'vil denir.⁴³

2.3. Kur'ân'ı Anlamada Sahâbilerin Referans Olması

Mâtürîdî'ye göre sahâbiler âyetlerin anlamını en doğru şekilde anlayan kişilerdir; çünkü Kur'ân'ın ilk muhatapları onlardır. Âyetlerin anlamında herhangi bir belirsizlik olduğunda, danışılması gereken en değerli kişiler sahâbilerdir. Sahâbilerin görüşünü takip etmek, âyetin zahir anlamından sapmayı veya anlaşılması mümkün olmayan başka bir anlam çıkarmayı gerektirse bile zorunludur. Çünkü sahâbiler görüşlerini kendi fikirlerine dayandırmamış, Peygamber'den duydukları bir ifade veya şahit oldukları bir delile dayandırmışlardır.⁴⁴

2.4. Sahâbilerin İcmâ'ının Bağlayıcılığı

Mâtürîdî, Peygamber'in sahâbilerle istişare etmesi konusundaki Kur'ânî emri bağlamında sahâbilere dair bazı hususlara işaret eder. Buna göre sahâbilerle istişare emri, onların Allah nezdindeki değeri ve konumu ya da akıl üstünlüğünden kaynaklanır. Ona göre, her iki durumda da diğer insanların kendilerini sahâbilerle eşit görmesi doğru değildir. Dahası, Allah'ın sahâbilerle istişare etmesini emrettiği Peygamber'in onların görüşlerini dikkate almaması düşünülemez. Bu durum, sahâbiler ittifak ettiğinde, hakikatin onların görüşlerinin dışında olamayacağını göstermektedir.⁴⁵

2.5. Sahâbilerin Görüş Ayrılıklarında Birini Tercih Etmek

Mâtürîdî, sahâbilerin bir konuda ihtilaf etmesini, o konuda üçüncü bir görüşün ileri sürülemeyeceği anlamında bir icmâ' olarak değerlendirir. Bu tür durumlarda, sahâbilerin iki görüşünden birinin tercih edilmesi gerekir; aksi halde hem yanlış hem de bid'at olur.⁴⁶

2.6. Sahâbilerin Sem'î Konularda Kendi Görüşlerine Göre Hüküm Vermemesi

⁴² Başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere dört halife Mâtürîdî'nin görüşlerini temellendirmek için sıklıkla referans aldığı sahâbilerdir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/417-418, 4/222, 387, 6/26, 392.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/3. Ayrıca bk. a.mlf., *Te'vilât*, 2/105. Sözü edilen ayırım aslında Mâtürîdî'nin bilgi teorisiyle ilgilidir. Ona göre sağlam duyuyla ulaşılan bilgiler akıl ya da habere dayalı bilgiden daha kesin, daha güçlü ve daha kapsayıcıdır. bk. a.mlf., *Te'vilât*, 11/18; a.mlf., *Kitâbü't-Tevhîd*, 86.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/105.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/458-459, 10/95.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/172-173; Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 481-482. bk. Şirâzî, *et-Tebşıra fi uşûli'l-fıkh*, 387.

Mâtürîdî, sahâbîlerin yalnızca Allah'tan gelen bir habere dayanan konularda kendi görüşlerine göre hüküm vermiş olabileceğini pek olası görmez. Bu tür durumlarda her ne kadar açıkça ifade etmemiş olsalar bile sahâbîlerin bu bilgiyi Peygamber'den duyduğunu kabul eder.⁴⁷

2.7. Dinî Bilginin/Sünnetin Sahâbîlerden Gizli Kalmasının İmkânsız Oluşu

Mâtürîdî, önde gelen⁴⁸ veya tüm sahâbîlerin Peygamber'in herhangi bir sünnetinden habersiz kalabileceğini kabul etmez. Ona göre, böyle bilgi içeren rivâyetler sahih değildir.⁴⁹

2.8. Sahâbîlerin Rivâyetlerine Uyma Zorunluluğu

Mâtürîdî'ye göre, dinin öğretmenleri olan sahâbîlere karşı gelmek ve onların yolundan ayrılmak caiz değildir.⁵⁰ Ona göre, dini görüşlerde onları taklit etmek ve takip etmek zorunludur. Sahâbîler bir rivâyet aktarır veya bir hadis naklederse, ona göre hareket etmek gerekir; sahâbîlerin rivâyetlerini terk etmek caiz değildir.⁵¹

2.9. Sahâbîler Hakkındaki Olumsuz Yorum ve Rivâyetlerin Reddedilmesi

Mâtürîdî, sahâbîler hakkındaki yukarıda belirtilen anlayışına aykırı olduğunu düşündüğü hiçbir rivâyeti sahih kabul etmez ve onların sahâbe olarak niteliklerini zedeleyecek tüm yorumları reddeder. Örneğin, muhâcirler ve ensâr arasında üstünlük konusunda tartışmalar,⁵² sahâbîlerin Peygamber hakkında kötü düşünceler beslemesi,⁵³ onu suçlaması, ona saygısızlık etmesi⁵⁴ ve kötü sözler söylemesi⁵⁵ gibi rivâyetler sahih kabul edilemez. Aynı şekilde, sahâbe anlayışına aykırı olduğunu düşünülen her yorum reddedilir.⁵⁶

3. "Rivâyet Uydurabilmeleri Mümkündür" İfadesiyle Mâtürîdî Kimi Kastetmiştir?

Araştırmamızın konusu olan Mâtürîdî'nin ifadeleri, Peygamber ile karşılaşan herkesin rivâyetinin takip edilmesi zorunluluğu olmadığını; çünkü bazılarının rivâyet uydurabileceğini ortaya koymaktadır. İlk bakışta sahâbîler, Peygamber'i görenler arasında oldukları için ilgili ifadelerin kapsamına dahil edilir. Ancak yukarıda özetlenen sahâbe anlayışı dikkate alındığında, rivâyet uydurabilecek dediği kişilerin sahâbe olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Mâtürîdî sahâbîleri her türlü olumsuzluktan tenzih eder ve onları her konuda yüceltir ve över.

Mâtürîdî'nin Peygamber'i görmüş ve onun adına rivâyet uydurmuş olabilecek kişilerle kimleri kastettiğine dair üç önerimiz vardır. İlki; Mâtürîdî'nin, Peygamber'in yanında bulunmuş; ancak daha sonra onun adına rivâyet uyduran münafıkları kastettiğidir. Nitekim Te'vilât'ın tek şârihi Semerkandî, Mâtürîdî'nin ifadelerini münafıklara işaret

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/415.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/6-7, 2/105.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/417.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/399.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/441.

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/187.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/186-187.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/354-355.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/376, 13/363.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/263, 14/60.

olarak yorumlamıştır: “Görmez misin, Peygamberimiz zamanında onunla karşılaşmış ondan bazı sözler rivâyet eden kimseler vardı. İşte bunlar “Sana ‘baş üstüne’ derler. Fakat senin yanından çıktıklarında, onlardan bazıları geceleyin (senin gündüz) söylediklerinin aksini kurarlar.”⁵⁷ Bunlar, Allah’ın haber verip Hz. Peygamber’den yaptıkları rivâyette kendilerini yalanladığı münâfıklardır.”⁵⁸

Mâtürîdî'nin sahâbiler hakkında farklı bağlamlarda ifade ettiği görüşler de ilgili ifadeleriyle münafıkları kastetme olasılığını güçlendirir. Örneğin; Ahzâb Sûresi'nin 32. âyetinin tefsiri bu bağlamda değerlendirilebilir: “Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) yumuşak bir eda ile söz söylemeyin ki kalbinde hastalık olan kimseler (yanlış) bir ümide kapılmasın. Daima doğru söz söyleyin.” Bazı müfessirler “kalplerinde hastalık olanlar” ifadesini “kalplerinde nifâk bulunanlar” olarak yorumlamışlardır. Mâtürîdî bu yorumu diğerlerine göre daha uygun bulur. Çünkü ona göre, sahâbilerden hiçbirinin Peygamber’in eşleriyle evlenmeyi düşünmesi veya onlara karşı bir arzu beslemesi mümkün değildir. Hatta, Peygamber’in eşlerinden birine evlenme arzusunu fark ettiklerinde kendi eşlerinden boşanmışlardır. Bu nedenle sahâbilerin kalplerinde böyle bir düşünce olması mümkün değildir. Bu tür bir arzu yalnızca münafıklar için söz konusu olabilir.⁵⁹

Mâtürîdî'nin, Hucurât Sûresi'nin ilk âyetlerinin muhatapları hakkındaki açıklamaları da söz konusu ifadelerinde sahâbileri değil münafıkları kastetmiş olma olasılığını güçlendirir. İlgili âyetler başlangıçta müminlere hitapla başlasa da Mâtürîdî burada muhatapların sahâbiler olduğu olasılığını tercih etmez. Ona göre sahâbilerin, özellikle Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in, âyetlerde belirtilen Peygamber'in sesini bastırmak, seslerini Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmak veya emir ve nehiyde ona öncelik etmek gibi davranışları yapması muhtemel değildir. Bu nedenle, başka yorumlar mümkün olsa da âyette belirtilen fiilleri işleyenlerin şirk ve nifak sahipleri olduğu söylenebilir. Ona göre söz konusu hitap sahâbilere yönelik olsa bile bu hitap Peygamber'in topluluğuna gelen münafıklara ve kâfirlere bir ikaz olarak kabul edilmelidir.⁶⁰ Sonuç olarak sahâbilerden beklenen tek davranış Peygamber'e saygıdır. Bahsedilen olumsuz fiiller yalnızca münafıklara ve müşriklere atfedilebilir.⁶¹

Mâtürîdî'nin Peygamber adına rivâyet uydurabilecek kişilerden söz ederken münafıkları kastetmiş olabileceği olasılığını güçlendiren bir diğer açıklama da Nisa Sûresi 81. âyetin tefsirinde görülür. Buna göre, münafıklar Peygamber'e itaat edeceklerini ve emrettiği her şeyi yapacaklarını söyler; ancak daha sonra Peygamber'in emir veya nehiyelerini değiştirir ve onun adına yalan söylerler.⁶²

Yukarıdaki örnekler dikkate alındığında, Mâtürîdî'nin Peygamber adına yalan söylemek ve sözlerini değiştirmek gibi fiilleri sahâbiler değil, münafıklara atfettiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Mâtürîdî, Peygamber veya vahiy hakkındaki olumsuz rivâyet, düşünce ve yorumları da münafıklara atfeder. Örneğin, Hudeybiye Antlaşması öncesinde Peygamber, sahâbilerine Mekke'ye girdiğini gördüğü bir rüyayı haber vermiştir. Ancak

⁵⁷ en-Nisâ 4/81.

⁵⁸ Semerkandî, *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an* (Medine Bölümü, 179), 40a.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/339-340.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/57-58.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/60.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/347.

antlaşma nedeniyle geri dönmek zorunda kaldığında bazı kişiler onun rüyasının yalan olduğunu söylemiştir. Mâtürîdî, bu sözleri Müslümanların söylemiş olabileceğini kabul etmez; yalnızca münafıkların böyle bir şey söyleyebileceğini belirtir. Bunun nedeni, fetih müjdesi veren âyetin⁶³ ne zaman gerçekleşeceğini belirtmemesi ve bir zaman tayini yapmamasıdır. Dolayısıyla Müslümanlar fethin erken veya geç gelebileceğinin farkındaydılar.⁶⁴

İkinci çözüm önerisi, Mâtürîdî'nin rivâyet uydurabilecek kişilerden söz ederken sahâbiler ile ilgili değil, usûlcüler ve hadisçiler arasındaki farklı sahâbe tanımlarına dayanmaktadır. Mâtürîdî'nin sahâbe tanımı net olmasa da daha önce açıkladığımız gibi, sahâbe anlayışı usûlcülerin görüşüne yakındır. Buna göre, rivâyet uydurabilecek kişiler, kırsal kesimden gelen veya Peygamber'i yalnızca bir-iki kez görmüş, belirli bir süre onunla görüşmeyen veya danışmayan sıradan kişiler olabilir. Bu durumda, bu kişiler sahâbe tanımı ve kapsamı içine girmez. Bu olasılığı destekleyen bazı unsurlar vardır. Örneğin; Mâtürîdî'ye göre rivâyet uydurabilecek kişiler, peygamberlerin günlük/normal insan eylemlerini bile muhataplarına farz kılabilir ve kendi düşüncelerine uymayan rivâyetleri reddedebilirler. Ancak münafıkların Peygamber'in eylemlerini zorunlu kılmak veya farz kılmak gibi bir endişesi olduğunu söylemek abartılı olur. Öte yandan sahâbe olarak kabul etmediği alt sınıftan bazı kişiler böyle yorumlar yapmış olabilirler.

Bu ikinci çözüm önerisi ayrıca Mâtürîdî'nin, Hz. Ömer'in Fâtıma bint Kays hakkında söylediği sözlerin yorumlanmasına da katkı sağlar. Çünkü Mâtürîdî'nin nakline göre Hz. Ömer'in "Doğru mu yoksa yalan mı söylediğini bilmediğimiz bir kadın..." dediği Fâtıma bint Kays, Peygamber ile uzun süreli görüşmeler yapmamış bir kişiydi. Fâtıma,⁶⁵ fıkıh açısından önde gelen bir kişi olarak da kabul edilmez. Dolayısıyla Mâtürîdî onu sahâbe tanımı içine dahil etmemiştir. Hadisçiler açısından ise Fâtıma Hz. Peygamber'i görmüştür ve sahâbe kapsamına girer.⁶⁶

Mâtürîdî, Hz. Ömer'in Fâtıma bint Kays hakkındaki sözlerini "Doğru mu yoksa yalan mı söyledi? (أصدقت أم كذبت)" şeklinde aktarırken, bazı meşhur hadis kaynaklarında bu rivâyet "Aklında tutabildi mi yoksa unuttu mu? (أحفظت أم نسيت)" şeklinde geçer.⁶⁷ Mâtürîdî'nin ifadesi doğrudan adalet ile ilgiliyken, hadis kaynakları dikkate alındığında bu durum zabt meselesi ile ilgili olur. Mâtürîdî ise anlam yönünden rivâyeti geçerli kabul eder⁶⁸ ve sözlü rivâyete sıkı bağlılığı "zorlama yorum" (tekellüf) olarak nitelendirir.⁶⁹ Dolayısıyla Mâtürîdî'nin de Hz. Ömer'in Fâtıma hakkındaki sözlerini mânâ ile rivâyet etmiş olması mümkündür. Eğer Mâtürîdî rivâyeti mânâ ile nakletmişse, bu durumda mânâ ile rivâyetin önemli şartlarından biri olan "mânâyı değiştirmeme" ilkesini ihlâl etmiş olur. Ancak onun

⁶³ el-Fetih 48/27.

⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/44.

⁶⁵ Selman Başaran, "Fâtıma bint Kays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/227.

⁶⁶ Gül, "Erken Dönem Usul Eserleri Çerçevesinde Hanefi Fukahasının Sahâbe Algısı", 4/1019.

⁶⁷ İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir, *el-Muşannef fi'l-eğâdîs ve'l-âşâr* thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 4/136; Müslim, "Talâk", 46; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Utbe Avd (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebi, 1395/1975), "Talâk", 7; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Âdil Muhammed - İmâd Abbâs (Kahire: Dâru't-Te'sil, 1436/2015), "Talâk", 40.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/299; 7/44; 11/37; 12/163, 284.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15/358.

rivâyetlerin senedini zikretmemesi, bu konuda kesin bir sonuca ulaşmayı oldukça güçleştirmektedir.

Bununla birlikte Hanefî fakihî ve muhaddislerinden önemli bir isim olan Tahâvî (ö. 321/933), Fâtîma hakkındaki Hz. Ömer'in sözünü Mâtürîdî'nin rivâyetine uygun olarak "Yalan söyleyip söylemediğini bilmediğimiz bir kadın... (لَا نَدْرِي لَعَلَّهَا كَذَبَتْ)" şeklinde nakletmiştir.⁷⁰ Bu durum Mâtürîdî'nin kendi geleneği içinde yaygın olan (mütedâvel) rivâyeti kullandığı ve böylece rivâyeti lafzen aktardığı yönünde bir yoruma kapı aralamaktadır. Her hâlükârda ilk bakışta Fâtîma bint Kays hakkında Hz. Ömer'in sözlerini nakleden rivâyetin metni, bir tür düzensizlik (ıztırâb) ve ihtilaf (ihtilâf) içermektedir. Bu yönüyle söz konusu rivâyet, müstakil bir incelemeyi hak etmektedir. Öte yandan eğer Mâtürîdî'nin rivâyeti lafzen aktardığı kabul edilirse, rivâyette geçen "kizb" ifadesinin hata veya yanlış anlamında kullanılmış olması da mümkündür. Zira sahâbiler "kizb" ve "tekzîb" kelimelerini hem yalan hem de hata anlamında kullanmaktadırlar.⁷¹ Bu durumda, Hz. Ömer'in sözü sahâbenin adaletiyle değil, zabtıyla ilgili olur.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, Mâtürîdî'nin her iki grubu birden kastettiği yönünde üçüncü bir görüş ileri sürülebilir. Bu tespiti desteklemek için yukarıda zikredilen bütün deliller kullanılabilir. Dolayısıyla bize göre Mâtürîdî'nin kastettiği kişiler her iki gruptur. Onun münafıkları kastettiğine dair delillerle, halk tabakasını kastettiğine dair deliller arasında ayırım yapmak, bunlardan birini diğerine tercih etmek yahut önem veya kesinlik açısından sıralamaya tabi tutmak isabetsiz bir girişim olacaktır. Ayrıca Mâtürîdî'nin kimliği dikkate alındığında ve bu iki gruba dair deliller bütüncül biçimde değerlendirildiğinde, onun farklı olay bağlamlarında her iki grubu da eşzamanlı olarak kastettiği anlamı en makul yorum olarak görünmektedir. Nitekim onun öne sürdüğü gerekçeler, iki grubun birlikte kastedilmiş olabileceğini mümkün kılmaktadır.

Bununla birlikte, her durumda gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır: Mâtürîdî önce "Peygamber"le karşılaşan herkes (كل من لقي النبي) ifadesini mutlak olarak zikrederken, sonraki cümlede onları "bu kimseler gibilerinden bazıları (من أمثالهم)" şeklinde kayıt altına almıştır. Bu ifadeler, onun kastettiğinin Hz. Peygamber'i gören herkes değil, belirli niteliklere sahip kimseler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu nitelikler; Hz. Peygamber adına rivâyet uydurmak, onun sıradan davranışlarını dinî bir yükümlülük hâline getirmek ve kendi düşüncelerine uymayan rivâyetleri reddetmektir. Mâtürîdî'nin sahâbeyi her türlü olumsuzluktan koruma yönündeki genel tutumu ile birlikte değerlendirildiğinde, onun bu ifadelerle sahâbeyi veya sahâbe tanımına dâhil ettiği kimseleri kastetmediği tartışmasız biçimde anlaşılmaktadır. Çünkü ona göre gerek mutlak anlamda sahâbenin gerekse uzun süre Hz. Peygamber'le birlikte olmuş seçkin sahâbilerin Hz. Peygamber adına yalan söylemeleri, onun farz kılmadığı bir şeyi farz saymaları veya ondan geldiği kesin olarak bilinen bir rivâyeti reddetmeleri söz konusu olamaz.

Bu noktada Mâtürîdî'nin bu ifadeleriyle aslında Hz. Muhammed'in dönemini değil, Hz. Süleyman'ın dönemindeki bazı kimseleri kastettiği şeklinde bir itiraz ileri sürülebilir. Ancak Mâtürîdî'nin: "Bundan dolayı ashâbımız umûmül-belvâda vârid olan haber-i vâhidleri geçersiz saymışlardır." İfadesi onun bu meseleyi tarihi bağlamından

⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr* thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdül-Hak (Beyrut: Âlemül-Kütüb, 1414/1994), 3/67.

⁷¹ Erul, "Sahâbe Döneminde "Tekzîb" ve Tekzibin Mahiyeti", 457-458; 480-486.

soyutladığını, Hz. Peygamber'in dönemiyle ilişkilendirdiğini ve o döneme dair bazı sonuçlar çıkardığını göstermektedir.

Sonuç

Semerkant'ın 4./10. yüzyıldaki önde gelen Hanefî âlimlerinden biri olan Mâtürîdî, *Te'vilât* adlı tefsirinde, Sünnî düşüncede ittifakla kabul edilen sahâbe adaletine olumsuz görüş atfedilebilecek ifadeler kullanmaktadır. Bu ifadeler özetle; "Peygamber(ler)i gören bazı kimselerin onun adına rivâyet uydurmuş olma ihtimali bulunduğundan, onunla karşılaşan herkesin rivâyetlerine tâbi olunmasının gerekli olmadığı" anlamına gelmektedir. Bu ifadeler tek başına ele alındığında, hem Hanefî ekolünün sahâbe adaletine dair yaklaşımıyla hem de Mâtürîdî'nin sahâbe hakkındaki genel kanaatiyle uyumsuzdur.

Bu çalışmada, Mâtürîdî'nin söz konusu ifadelerinin kapsam ve mahiyetini belirlemeyi amaçlayan çözüm önerilerinden ilkinde göre Mâtürîdî'nin "rivâyet uydurma ihtimali bulunan kimseler"den kastı münafıklardır. Nitekim *Te'vilât*'ın şârihi olan Semerkandî de bu yönde bir yorumda bulunmuş; ayrıca Mâtürîdî de genel olarak Hz. Peygamber adına yalan isnâdı veya benzeri olumsuzluklar içeren rivâyet ve yorumları münafıklara nispet etmiştir. İkinci öneri ise muhaddisler ile usulcülerin sahâbe tanımları arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Zira muhaddisler, Hz. Peygamber'i bir defa görmek (ru'yet) veya onunla bir şekilde karşılaşmak (likâ) şartını sahâbîlik için yeterli görürken; usulcüler, belli bir süre onunla arkadaşlık (musâhabah) veya yakın ilişki (mulâzamah) içinde olma şartını öne sürmüşlerdir. Buna göre, bir usulcü olan Mâtürîdî, rivâyet uydurma ihtimali bulunan kimseleri sahâbe kapsamına dâhil olmayan, câhil insanlar olarak değerlendirmiştir. Nitekim o, dinî meselelerin çözümünde her zaman öne çıkan sahâbîlerle diğer sahâbîler arasında bir ayırım yapmaktadır. Bu çalışmada zikredilen ifadeleri ve uygulamaları dikkate alındığında, Mâtürîdî'nin sahâbe tanımında muhaddislerin değil, usulcülerin yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Üçüncü ve daha güçlü görüş ise, Mâtürîdî'nin her iki grubu birlikte kastettiği yönündedir. Zira konuyla ilgili ifadelerinin ardından yer alan gerekçelendirme cümleleri, her iki grubu da kapsayan açıklamalar içermektedir.

Her hâlükârda Mâtürîdî'nin tek başına ele alındığında sahâbenin rivâyet uydurabileceği anlamına gelen sözleri, onun sahâbe hakkındaki genel kanaati ve diğer açıklamalarıyla birlikte değerlendirildiğinde, sahâbe adaleti ilkesine aykırı değildir. Mâtürîdî'nin sahâbe hakkındaki genel kanaat ve düşünceleri, söz konusu ifadelerinde bahsedilen "rivâyet uydurabilecek kimseler"nin sahâbe kapsamında olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca, erken dönemlerden günümüze kadar Mâtürîdî geleneğinde hiçbir âlimin, bu ifadeleri sahâbeye nispet ederek Mâtürîdî'yi eleştirmemiş olması da bu sonucu teyit etmektedir. Nitekim bu sonuç, Mâtürîdî'nin düşünce sistemi, yöntemi ve sahâbe ile rivâyetlere yönelik genel yaklaşımıyla da tam bir uyum içindedir. Bu bakımdan, bu çalışma; bir âlimin herhangi bir meseledeki tek bir ifadesine odaklanıp onun genel görüşünü göz ardı etmenin yanlış sonuçlara yol açabileceğini gösteren bir örnek teşkil etmekte, ayrıca parçacı yaklaşımın doğurabileceği hatalı ve tehlikeli sonuçlara dikkat çekmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Mâtürîdî'ye Göre Sahâbenin Rivâyet Uydurmasının İmkânı

Yazar(lar) / Author(s): Yusuf Karatay

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Abdülaziz el-Buhârî. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.
- Alevî b. Hâmid b. Muhammed b. Şihâbüddîn. *'Adâletü's-şahâbe lâ testelzimü zâbtahüm*. San'â: Dâru'l-Kütüb, 2013.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Rivâyetinde Sahâbenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*. Ankara: İlahiyât, 2004.
- Başaran, Selman. "Fâtıma bint Kays". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/227. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Beyhakî. *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyn: eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe ve ashâbih*. 8 Cilt. Kâhire: er-Ravda li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1436/2015.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Şahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. I Cilt. Mısır: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 1426/2005.
- Cessâs. *el-Füşûl fi'l-uşûl*. IV Cilt. b.y.: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 2. Basım, 1414/1994.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *el-Burhân fi uşûli'l-fıkḥ*. thk. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: y.y., 1399.
- Dârekutnî. *es-Sünen*. thk. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1386/1966.
- Ebü Dâvûd es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Âdil Muhammed - 'İmâd Abbâs. 7 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sil, 1436/2015.
- Ebü'l-Hüseyn el-Basrî. *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıkḥ*. thk. Halil el-Meyyis. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403.
- Pezdevî, Ebü'l-Usr. *Uşûlü'l-Pezdevî*. Karaçi: Matbaatü Câvid Beris, ts.
- Erdoğan, Tunahan. *İmam Mâturîdî'nin Düşüncesinde Hadis*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Erdoğan, Tunahan. "İmam Mâturîdî'nin Te'vîl ve Haber Teorilerinin Mukayesesi". *Turkish Academic Research Review* 6/3 (Eylül 2021), 1053-1085.
- Erul, Bünyamin. *Hiz. Aîşe'nin Sahâbeye Yöneltiği Eleştiriler*. Ankara: Otto Yayınları, 5. Basım, 2012.
- Erul, Bünyamin. "Sahâbe Döneminde "Tekzîb" ve Tekzibin Mahiyeti Rivâyetlerdeki Tekzîb İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 455-489.
- Erul, Bünyamin. *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2008.
- Gül, Mutlu. "Erken Dönem Usul Eserleri Çerçevesinde Hanefî Fukahasının Sahâbe Algısı". *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV*. ed. Ümit Güneş. 4/1009-1022. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2013.
- Hansu, Hüseyin. "Mu'tezile'de Sahâbe Algısı". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-*. ed. M. Abdullah Aydın. 487-508. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*. thk. Mâhir Yâsin el-Fahl. 2 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1432.
- İrâkî, Zeynüddin. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- İrâkî, Zeynüddin. *Şerhu't-Tebsıra ve't-tezkire*. thk. Abdüllatif el-Hümeym - Mâhir Yasin el-Fahl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- İbn Abdülber en-Nemerî. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Adî. *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid. 9 Cilt. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta'dil*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1271/1952.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *el-Muşannef fi'l-eḥâdis ve'l-âşâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nüzhetu'n-nazar fi tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*. thk. Salâh Muhammed Muhammed Avîda. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 4. Basım, 1434/2012.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İşâbe fi temyizi's-şahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hazm. *el-İḥkâm fi uşûli'l-aḥkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî. *Ma'rifetu envâ'i ulûmi'l-hadîs*. thk. Nüreddîn İtr. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî. *Muḥaddimetü İbni's-Şalâh fi ulûmi'l-hadîs*. thk. Abdullah el-Minşâvî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010.
- Kahraman, Hüseyin. *Maturidilikte Hadis Kültürü*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâbü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*. Tahran: Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, 87826, 1a-354a.
https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_9654/aalam-alkhya-01.pdf

Mâtürîdî'ye Göre Sahâbenin Rivâyet Uydurmasının İmkânı

- Köklü, Recep. *Hadis Usulünün Teşekkülünde Sosyo-Politik ve Sosyo-Kültürel Bağlam*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Mâtürîdî. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 3. Basım, 1438/2017.
- Mâtürîdî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu vd.. 17 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mâzerî. *İzâhu'l-maḥşûl min Burhâni'l-uşûl*. thk. 'Ammâr et-Tâlibî. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Müslim b. Haccâc. *Şahîhu Müslim*. thk. Muhammed b. Nizâr Temîm - Heysem b. Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Nevevî. *et-Taḥrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*. thk. Muhammed Osman el-Huşt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Sehâvî, Şemseddîn. *Fethu'l-muḡîs bi-şerḥi Elfiyyeti'l-ḥadis li'l-İrâki*. thk. Ali Hüseyin Ali. 3 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Seniyye, 1424/2003.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer. *Kavâtı'u'l-edille fi'l-uşûl*. thk. Muhammed Hasen eş-Şâfiî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1999.
- Semerkandî, Alâeddin. *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'ân*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Medine Bölümü, 179, 1.a-1034a.
- Semerkandî, Alâeddin. *Mizânü'l-usûl fi netâici'l-'ukûl*. thk. Muhammed Zeki Abdülbirr. Katar: Metâbiu'd-Duha'l-Hadîse, 1404/1984.
- Serahsî, Şemsüleimme. *Uşûlü's-Serahsî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Süyûtî. *Tedribü'r-râvî fi şerḥi Taḥrîbi'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, ts.
- Şevkânî. *İrşâdü'l-fuḥûl ilâ tahkîki'l-ḥak min 'ilmi'l-uşûl*. thk. Ahmed Azv İnâye. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419/1999.
- Şirâzî, Ebû İshâk. *et-Tebsîra fi uşûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Hasen Heyto. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1403.
- Tahâvî. *Şerhu Me'âni'l-âşâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdü'l-Hak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tahtacı, Hakan. "Fâtıma Binti Kays ve Rivâyetleri (Nafaka ve Süknâ Meselesi)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/42 (2022), 249-262.
- Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. İbrahim Utbe Avd. 5 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Tuğlu, Nuri. "İmam Mâtürîdî'de Sahâbe Anlayışı". *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâtürîdîlik-*. ed. Cengiz Çuhadar vd. 1/408-415. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yay., 2020.
- Yıldırım, Enbiya. "Ashâbın Adaletinin Aklî Temelleri". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe - II - Sahâbe ve Rivâyet İlimleri* - İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Zerkeşî, Bedreddin. *el-İcâbe li-îrâdi me'stedrekethü 'Â'îşe 'ale's-şahâbe*. thk. Rifat Fevzî Abdülmuttalib.